

STRESZCZENIE PRACY DOKTORSKIEJ

Autor: Magdalena Zawadzka

Tytuł: Działalność Międzynarodowego Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście w latach 2005-2019.

Promotor: prof. dr hab. Marek Masnyk

Celem pracy jest przedstawienie działalności Międzynarodowego Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście w latach 2005-2019. Zakres czasowy nie został wybrany przypadkowo. MCEAH zostało utworzone w 2005 r., natomiast pod koniec 2019 r. zostało przeniesione do nowej siedziby, co rozszerzyło zakres jego możliwości. Praca została podzielona na pięć rozdziałów, z czego trzy skupiają się wyłącznie na historii i funkcjonowaniu MCEAH. Dwa pierwsze stanowią podsumowanie obecnego stanu wiedzy na temat edukacji Miejsc Pamięci oraz historii działalności edukacyjnej w muzeum od początku jego utworzenia. Tego aspektu nie można było pominąć, ponieważ część projektów edukacyjnych została rozpoczęta przed 2005 r.

W pierwszym rozdziale omawiam pojęcia *Pedagogika Pamięci* oraz *Pedagogika Miejsc Pamięci*. Ze względu na dokonaną translację w języku polskim istnieją dwa terminy. *Gedenkstättenpädagogik* narodziła się pod koniec lat. 50 w Niemczech. *Pedagogika Pamięci* jest związana z działalnością muzeów utworzonych na terenach byłych obozów koncentracyjnych i zagłady. Pod względem naukowym do jej rozwoju w znacznej mierze przyczynił się Tomasz Kranz, obecny dyrektor Muzeum na Majdanku. W tym rozdziale omawiam wszystkie najważniejsze reformy edukacji przeprowadzone w Polsce po zakończeniu II wojny światowej. Szczegółowo opisuję zagadnienia i tematy związane z Holokaustem zawarte w podstawie programowej. Zaskakujący jest fakt, iż do lat 90. w podręcznikach szkolnych nie pojawiał się termin Holokaust, chociaż zagłada ludności żydowskiej była przedstawiona. To też rzutowało na wyniki badań ankietowych przeprowadzanych wśród uczniów w muzeum w latach 60. Zdecydowana mniejszość znała ten termin. Edukacja w Polsce przeszła wiele reform. Pojawiały się też zupełnie nowe przedmioty. Tak jak wprowadzony w 2008 r. w szkole ponadgimnazjalnej przedmiot *Historia i społeczeństwo. Dziedzictwo epok*, w którym postanowiono odejść od nauczania chronologicznego. Uczniowie uczyli się wybranych wątków tematycznych. Z przeprowadzonych badań ankietowych na młodzieży szkolnej wynika, że ich wiedza na

temat II wojny światowej wciąż nie jest zadowalająca. Badania zostały przeprowadzone w 2017 r. w momencie ostatniej największej reformy edukacji, kiedy w pierwszych klasach szkół średnich spotkały się dwa roczniki uczniów, absolwentów szkół podstawowych oraz gimnazjalnych. W opisywanym rozdziale zwrócono również uwagę na skomplikowaną symbolikę Auschwitz. Miejsce te przyjmuje inny wymiar i znaczenie dla każdego narodu, którego przedstawiciele zginęli w obozie. Przykładowo, dla Romów Auschwitz zawsze będzie oznaczało eksterminację, podczas gdy Rosjanie utożsamiają je z tragedią jeńców radzieckich.

Drugi rozdział opisuje działalność edukacyjną PMA-B do 2005 r. Po wyzwoleniu KL Auschwitz bardzo szybko podjęto decyzję, że na jego miejscu zostanie utworzone muzeum. Oficjalne otwarcie nastąpiło 14 czerwca 1947 r., czyli w siódmą rocznicę pierwszego transportu więźniów do obozu. Początki nie były łatwe z wielu powodów. Sytuacja zaczęła się stopniowo stabilizować, szczególnie od 1955 r., kiedy dyrektorem muzeum został Kazimierz Smoleń. Pełnił tę funkcję przez blisko czterdzieści lat. Następował coraz większy rozwój działań edukacyjnych. Początkowo skupiano się przede wszystkim na oprowadzaniu grup. 20 lutego 1956 r. uruchomiono Dział Naukowo-Oświatowy. Kierownictwo nad nim powierzono byłemu więźniowi, Tadeuszowi Szymańskiemu. Zaczęto m.in. rozwijać współpracę z innymi instytucjami, w tym zagranicznymi. W 1967 r. funkcję kierownika działu przejęła Emeryka Iwaszko. Stopniowo zaczęto wyodrębniać osobne sekcje np. wystawienniczą. Przełomowym momentem w edukacji Miejsc Pamięci było zorganizowanie czterech konferencji międzynarodowych, na które zaproszono szerokie grono ekspertów. Trzy z nich miały miejsce w latach 70., a ostatnia już po zmianach politycznych w Polsce, w 1990 r. Bardzo szybko dostrzeżono również istotną rolę nauczycieli. Z tego powodu coraz więcej programów edukacyjnych zaczęto kierować właśnie do pedagogów. Możliwości muzeum znacznie zwiększyły się po upadku systemu kosmicznego w Polsce. Nawiązano współpracę m.in. z USA i Izraelem. W 1998 r. uruchomiono niezwykle nowatorskie studia podyplomowe „Totalitaryzm - Nazizm - Holokaust”, których głównym celem było zebranie grona osób zajmujących się tematyką Holokaustu w Polsce. Program studiów oraz ich realizacja zostały szczegółowo opisane w rozdziale czwartym. Od 1 stycznia 2000 r. Dział Naukowo-Oświatowy został przemianowany na Centrum Edukacji. W dalszym ciągu dążono do stworzenia coraz bogatszej oferty edukacyjnej dla grup zwiedzających muzeum. Ważnym celem było również pozyskanie grona wykładowców i naukowców zajmujących się Zagładą.

Wypełniając wolę byłych więźniów obozu, którzy chcieli zostawić po sobie pewnego rodzaju *testament*, 27 stycznia 2005 r. podpisano Akt Założycielski Międzynarodowego Centrum Edukacji o Auschwitz i Holokauście. Powołanie nowej instytucji, która przejęła zadania dotychczasowego Centrum Edukacji, miało stanowić szansę rozwoju muzeum, ale i samego miasta Oświęcim. Na czele MCEAH stanęła ówczesna wicedyrektor PMA-B Krystyna Oleksy, którą po przejściu na emeryturę w 2012 r. zastąpił Andrzej Kacorzyk. Główną misją MCEAH jest działanie na rzecz pokoju na świecie i szerzenie tolerancji. W celu wypełnienia tej misji realizowane jest wiele zadań. Podejmowane są starania rozszerzenia współpracy z kolejnymi instytucjami na świecie, co pozwala na realizację wspólnych projektów i wymianę doświadczeń. Pracownicy MCEAH organizują również liczne konferencje, prelekcje, wystawy, lekcje muzealne czy pobyty studyjne. Coraz prężniej działa także sekcja e-learningowa. Wszystkie podejmowane inicjatywy traktują Holokaust jako wzorzec uniwersalnego ludobójstwa, dlatego często stanowi on punkt wyjścia do dyskusji na temat innych zbrodni popełnionych w XX wieku. Lata doświadczeń wykazały, że sama wizyta w Miejscu Pamięci nie jest wystarczająco efektywna. Warto wzbogacić ją o zajęcia edukacyjne, które pozwolą na swobodną dyskusję oraz wymianę doświadczeń. Odpowiednie warsztaty pozwalają na zrozumienie emocji, które pojawiły się podczas zwiedzania. Jest to szczególnie istotne dla młodych osób, które nie powinny zostawać same po doświadczeniu pobytu w autentycznej przestrzeni byłego obozu koncentracyjnego i zagłady. W tym miejscu widoczna jest istotna rola edukatorów Miejsc Pamięci. Zawód ten narodził się wraz z rozwojem *Pedagogiki Pamięci*. Praca edukatora wiąże się nie tylko z nauczaniem, ale także w znacznej części z pracą biurową. Każdy realizowany projekt i przedsięwzięcie wymaga wcześniej dłuższych przygotowań. Struktura MCEAH została w 2013 r. zreformowana. Obecnie składa się z sześciu sekcji oraz biblioteki. Ważnym organem opiniodawczo-doradczym jest Rada MCEAH tworzona przez dziesięciu przedstawicieli świata nauki, powoływanych przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Pierwsza rada zaczęła funkcjonować 11 października 2005 r. Kolejnym krokiem w rozbudowie działalności MCEAH było stworzenie nowej siedziby. Starania trwały blisko 12 lat. Przedłużający się remont budynku był związany z brakiem odpowiednich finansów oraz nieporozumieniem pomiędzy dyrekcją muzeum a władzami Oświęcimia. Ostatecznie, pod koniec 2019 roku MCEAH mogło rozpocząć swoją działalność w dużym i wyremontowanym budynku tzw. Starego Teatru. Muzeum od samego początku borykało się z niewystarczającymi finansami. Utrzymanie ogromnego terenu i kilkudziesięciu budynków muzealnych nie jest łatwe. Problem ten w znacznej mierze udało się rozwiązać dzięki

powołaniu Fundacji Auschwitz-Birkenau. Była to inicjatywa Piotra M. A. Cywińskiego, którą zrealizował wspólnie z Jackiem Kastelańcem oraz Władysławem Bartoszewskim. Zebranie wieczystego kapitału pozwoliło na generowanie zysków, które wspomagają działalność muzeum, głównie prace konserwatorskie, ale również edukację.

Kolejny rozdział zawiera dokładną charakterystykę wszystkich najważniejszych działań edukacyjnych prowadzonych przez MCEAH. Nauczyciele coraz częściej starają się organizować swoim uczniom pobyty studyjne na terenie muzeum. Najlepszym rozwiązaniem byłoby, gdyby każda grupa przybywająca do muzeum mogła skorzystać przynajmniej z warsztatów podsumowujących. Muzeum oferuje kilka rodzajów zwiedzania. Można wybrać zwykle trwające ponad trzy godziny lub zdecydowanie bardziej zaawansowane tzw. studyjne w formacie sześć lub ośmiogodzinnym. MCEAH ma w swojej ofercie kilkadziesiąt warsztatów, wykładów i prelekcji. Pozwala to na zbudowanie nawet kilkudniowego pobytu studyjnego. Z takiego rozwiązania przez kilkanaście lat korzystali uczniowie Publicznego Liceum Ogólnokształcącego nr III w Opolu oraz studenci Uniwersytetu Opolskiego, biorąc udział we wspólnym wyjeździe. W tym rozdziale pobyty studyjne zostały przedstawione właśnie na ich przykładzie. Wśród uczestników wyjazdów od samego początku były prowadzone badania ankietowe. Pozwoliło to na dokonanie dokładnej analizy poszczególnych punktów programu. W żadnej ankiecie nie było negatywnych opinii. W ostatnich latach uczniowie jako najbardziej satysfakcjonującą formę zajęć wybierali warsztaty. Realizacja międzynarodowych projektów jest jednym z najważniejszych zadań MCEAH. Przez lata działalności udało się na stałe nawiązać współpracę m.in. z Instytutem Yad Vashem w Izraelu, Miejscem Pamięci Terezin w Czechach, Domem Anny Frank w Holandii czy ośrodkiem TKUMA w Ukrainie. Współpracę z wymienionymi instytucjami polegają przede wszystkim na prowadzonej wymianie nauczycieli i edukatorów. Grupa zagraniczna przyjeżdża do PMA-B, a następnie polska grupa wyjeżdża na seminarium do danego Miejsca Pamięci. Najdłużej funkcjonuje wymiana z Instytutem Yad Vashem. Pozwoliła na przeszkolenie szerokiego grona nauczycieli w Polsce. MCEAH prowadzi również szereg innych projektów. Dużym uznaniem cieszy się Szkoła Letnia „Nauczanie o Holokauście”, która skierowana jest do wszystkich zainteresowanych tematyką Zagłady. Jest organizowana co roku od 2005 r. Zainteresowanie jest tak duże, że oprócz wersji anglojęzycznej, od 2013 r. wprowadzono również niemieckojęzyczną. Prowadzone są również projekty ogólnopolskie. Jednym z wyróżniających się jest „Auschwitz - historia, edukacja obywatelska”, skierowany początkowo dla pracowników służby więziennej, a następnie również samych osadzonych. MCEAH bardzo często organizuje konferencje oraz

sesje tematyczne. Wybrane z nich zostały szczegółowo opisane w czwartym rozdziale. W ostatnich latach wzrosła potrzeba rozwijania edukacji przy wykorzystaniu internetu. W tym celu powstała osobna sekcja e-learningowa, która tworzy nie tylko lekcje, ale również kursy w wersji online. W swoim dorobku mają już kilkadziesiąt utworzonych lekcji, które stanowią gotowy materiał dla nauczycieli podczas prowadzonych zajęć.

Piąty rozdział przedstawia działalność kolejnych sekcji MCEAH. W pracy bardzo dokładnie zostały opisane wszystkie wystawy znajdujące się w muzeum. Najważniejszą jest wystawa stała, która powstała w 1947 r. Następnie była nieco przebudowywana, ale od 1955 r. jest niemal niezmienną. W 2007 r. podjęto decyzję o jej gruntownym remoncie i przebudowie. W rozdziale zostały przedstawione wszystkie najistotniejsze wytyczne, którymi musi kierować się sekcja wystawiennicza przy jej tworzeniu. Oprócz wystawy stałej w muzeum ważne są także wystawy narodowe, które również są odwiedzane przez zwiedzających, w tym szczególnie wystawa żydowska pt. „Szoa”. Pracownicy MCEAH tworzą wystawy czasowe, objazdowe oraz internetowe. Od kilkunastu lat zaczęły się pojawiać na szerszą skalę publikacje na temat Holokaustu, dostosowane dla dzieci i młodzieży. W pracy zostały przedstawione najważniejsze z nich. Pierwszą osobą, która podjęła się tworzenia publikacji o tej trudnej tematyce dla dzieci była Batszewa Dagan. Następnie zaczęto również tworzyć komiksy o tematyce obozowej, które okazały się dużym sukcesem. Pracownicy MCEAH regularnie publikują poradniki metodyczne oraz teki edukacyjne dla nauczycieli. Znajdują się w nich najczęściej gotowe scenariusze lekcji. W ramach MCEAH działa również sekcja odpowiadająca za wolontariat i praktyki. Wolontariusze stanowią ogromne wsparcie dla muzeum, dlatego też postanowiono ustanowić nagrodę „Gdyby zabrakło dziesięciu...”, która jest wręczana corocznie najbardziej wyróżniającym się wolontariuszom. Ze względu na swoją szeroką działalność muzeum oferuje możliwość odbycia w ich instytucji praktyk studenckich lub uczniowskich. W 2012 r. władze PMA-B wprowadziły nagrodę „Światło Pamięci” dla tych osób, które w szczególnie sposób poświęciły się edukacji na rzecz Holokaustu. Dotychczasowi laureaci to: Władysław Bartoszewski, Krystyna Oleksy, AvnerShalev, SergeKlarsfeld i Sara Bloomfield. Ich biografie oraz zasługi w dziedzinie edukacji zostały opisane w tym rozdziale.

MCEAH istnieje od kilkunastu lat, jednak kontynuuje dzieło zapoczątkowane w 1947 r. Przez kilkadziesiąt lat działalności muzeum przechodziło różne etapy. Szczególnie trudne były początki. Na przestrzeni kolejnych lat udało się wypracować odpowiednie metody pracy, które znacząco rozwinęły *Pedagogikę Miejsc Pamięci*. Przeprowadzone badania potwierdziły, że oferowane zajęcia są na wysokim poziomie i przynoszą oczekiwane efekty.

Uczestnicy projektów i pobytów studyjnych często przyznają, że pobyt w PMA-B zmienił ich dotychczasowe spojrzenie na życie. Tym samym najważniejszy cel *Pedagogiki Pamięci* został osiągnięty.